

**Донецька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. Н.К. Крупської
Відділ науково-методичної роботи
і соціологічних досліджень**

*Листок-сигнал
серії «Наші земляки»*

«РОМАНТИК ЕКРАНА»

*До 130-річчя від дня народження
Олександра Ханжонкова*

Донецьк 2007

ББК 78.381.9:85.37

Р 69

«Романтик екрана»: До 130-річчя від дня народження Олександра Ханжонкова: Листок-сигнал / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н.К. Крупської; Уклад. І.А. Пилипенко. – Донецьк: Схід. вид. дім, 2007. – 8 с. – (Сер. «Наші земляки»).

Укладач: І.А. Пилипенко

Редактор: О.В. Рязанцева

Відповідальний
за випуск: Н.П. Авдєєнко

Комп'ютерний набір: В.І. Копійка

© Донецька ОУНБ
ім. Н.К. Крупської, 2007

*Когда на Крынку едешь,
за поселками
Стоит седой забытый террикон,
Там, на вершине, на тропе
высокой,
Шумит листвой зеленой
старый клен.
Березкам и сосне, стоящим
во поле,
Он песню свою вечную поет,
Рассказывает повесть о
Ханжонкове –
Создателе Российского кино.
Ю. Ланский*

Олександр Олексійович Ханжонков увійшов в історію як засновник вітчизняного кінематографа, і Донбас по праву пишається своїм славетним земляком, який відкрив людям дивовижний світ кіно. Доля першовідкривача, цілинника-кінопромисловця була не тільки прекрасною, але й трагічною.

Народився Олександр Ханжонков 8 серпня 1877 р. у селищі Ханжонкове Облaсті Війська Донського (зараз Радянський район м. Макіївка Донецької облaсті) в родині козачого офіцера. Рід Ханжонкових прославився тим, що його представники брали участь у війнах зі шведами, турками, французами. За участь у битвах з ворогами козаки з роду Ханжонкових були обдаровані земельною ділянкою у Дикому полі, де й було засновано селище Нижне-Кринське або Нижне-Ханжонкове.

За сімейною традицією Олександр з дитинства готував себе до професії військового. У 1896 р. закінчив юнкерське училище в Ростові-на-Дону і був прийнятий до одного з найкращих козачих полків російської армії. Брав участь у російсько-японській війні, у 20 років вже мав офіцерське звання. Сім років офіцерської служби розчарували Ханжонкова: зробити військову кар'єру без зв'язків та грошей у дев'яностих роках ХІХ ст. було нелегко. До того ж Олександр під час виконання бойового завдання отримав сильне запалення легенів, яке мало тяжкі наслідки для усього організму. Хвороба прогресувала, і дуже швидко з діагнозом поліартрит Ханжонков був вимушений піти у відставку.

Знайти своє місце в житті молодому чоловікові допоміг випадок. Перебуваючи в 1905 р. у Ростові-на-Дону, відставний офіцер заради цікавості зайшов до сінематографа, що відкрився на вулиці Садовій. Демонструвалися перші фільми засновників французького та світового сінематографа братів Люм'єр: «Прибуття потяга» та комедія «Муха». Ханжонков був зачарований побаченням, він «захворів» на це мистецтво. Саме з маленького ростовського кінозалу й бере початок російський сінематограф, що згодом став відомим на весь світ радянським кіноматографом.

Олександр Олексійович поїхав до Франції і на п'ять тисяч рублів вихідної допомоги, яку одержав після залишення військової служби, купив партію кінострічок і привіз їх до Росії.

За цим рішучим кроком Ханжонков здійснює другий – разом із завідувачем відділу «Сінема» французького кіноконцерну «Пате» Емілем Ошем засновує фірму з продажу іноземних фільмів та кіноапаратури «Е. Ош і О. Ханжонков» (проіснувала до 1920 р., спочатку в Москві, а потім у Ялті).

Ханжонков виявив неабиякий діловий хист. Він запропонував європейським кінофабрикам стати їх російським представником. Відгукнувся лише лондонський «Гепфорт», але цей єдиний контракт буквально озолотив прокатника. Видовий фільм «Ніл вночі» розійшовся в кількості 100 копій.

Зростаючі прибутки дозволили Ханжонкову почати в 1907 р. знімати власні кінокартини, а згодом у 1911 р. заснувати акціонерне товариство «О. Ханжонков і К^о» та відкрити славнозвісну кінофабрику на Житній вулиці в Москві. Тут Ханжонков побудував перший вітчизняний кінотеатр «Тріумфальний», що був спроектований на 1200 місць, але за браком території довелося обмежитися половиною. Та й у такому вигляді кінотеатр був найбільшим на російських теренах. Приміщення збереглося і понині – у ньому розташовується Центр російської кінематографії.

Міцно ставши на ноги, Ханжонков почав виробляти кінокартини за мотивами творів російської класики: «Пісня про купця Калашникова», «Вибір царської нареченої», «Єрмак Тимофійович – підкорювач Сибіру». Першими російськими ігровими фільмами вважаються його «Драма у таборі підмосковних циган» та «Понизовська вольниця». Останню стрічку було знято разом із першим російським професійним кінорежисером Василем Гончаровим та Олександром Дранковим.

З 1909 до 1912 р. підприємець випускає в середньому 8–10 фільмів на рік, а у 1913-му – 20. Серед них не тільки ігрові картини. Фірма організовує зйомки науково-популярних фільмів: «Електричний телеграф», «Пара», «Око». Нечуваний успіх мала документально-ігрова стрічка «П'янство та його наслідки».

На студії Ханжонкова був відзнятий перший фільм спільного виробництва – російсько-італійська картина «Кабірія» за сценарієм популярного тоді італійського поета Габрієля Д'Аннунціо. Фільм мав успіх не тільки в Росії, а й у Європі.

Видатний художник, фотограф, кінооператор В. Старевич зробив у Ханжонкова перший у світі фільм методом об'ємної мультиплікації «Прекрасная Луканида, или Война рогачей с усачами».

У 1911 р. Ханжонков разом з В. Гончаровим створив перший у світі повнометражний художній фільм «Оборона Севастополя». Вони зуміли умовити імператора Миколу II профінансувати патріотичний проект. Бюджет фільму був безпрецедентно великим: сорок тисяч рублів. Микола II так перейнявся кінокартиною, що виділив для зйомок у масових сценах регулярні війська. Обмундирування для морських та батальних сцен також було надано безкоштовно.

Фільм став сенсацією: ігрові епізоди змінювали документальні кадри воєнних дій, а актори з'являлися на екрані з ще живими ветеранами. Перший повнометражний російський фільм «Оборона Севастополя» так вразив царську сім'ю, що після прем'єри в Лівадії Ханжонкова було удостоєно діамантового персня із рук самого імператора.

За десять років діяльності (з 1907 до 1917 рр.) Ханжонков зняв більш ніж 300 кінострічок. Його метод створення фільмів, коли на одному майданчику щодня знімали по три фільми, пізніше перейняв Голівуд. Ханжонков відкрив світу плеяду блискучих акторів, серед яких Віра Холодна – найяскравіша зірка російського німого кіно. Її життя теж було схоже на захоплюючий фільм. Чоловік-прапорщик десь на фронтах Першої світової війни, на руках залишились дві доньки. А вона, яскрава і неповторна фея екрана, вражала уяву глядачів. Для приборкання фанатиків, які штурмували кінозал, де йшли фільми за її участю, викликали драгунів.

В оточенні майстра були й інші зірки першої величини. На кінофабриці Ханжонкова разом з актором Іваном Мозжухініним знімався співак Олександр Вертинський. З Олександром Олексійовичем працювали великі режисери: Сергій Ейзенштейн,

Олександр Роом, Сергій Юткевич, Леонід Кулешов, Григорій Олександров.

Ханжонков першим із російських кінематографістів був удостоєний високої нагороди Російської імперії – ордена Станіслава II ступеня.

Трагічний період у житті Ханжонкова починається після революції 1917 р. Руйнується його кінофабрика в Москві, але він продовжує знімати фільми в Криму в Ялті, де раніше створив філію кіностудії. Після приходу до влади більшовиків на всі банківські рахунки Ханжонкова було накладено арешт, а картини забрали «на користь держави». Принижений та ображений, у 1920 р. за вимогою дружини Антоніни він із родиною виїжджає за кордон – спочатку до Баден-Бадена (начебто на лікування), а потім до Берліна та Австрії, де з успіхом налагоджує прокат російських фільмів, фінансує дослідження зі створення звукового кіно. Хоча й за кордоном Ханжонков продовжував займатися своєю справою, але великого успіху не досяг. Бідність стала постійною супутницею родини.

У 1923 р. Олександр Олексійович на запрошення Держкіно і особливо наркома просвіти А. Луначарського повернувся до Москви, де йому влаштували урочисту зустріч. Згодом призначили персональну пенсію. Деякий час Ханжонков працював консультантом у «Пролеткульті», потім став завідувачем виробництва в «Пролеткіно».

У 1926 р. проти Ханжонкова та ще декількох співробітників порушили карну справу. Офіційна причина – фінансові зловживання, але це, скоріш за все, був привід для розправи зі старими «спецами». Через недоведеність вини Ханжонкова відпускають. За іншими даними його все ж таки було засуджено до 6 місяців ув'язнення, але амністовано з позбавленням виборчого права.

Знайти роботу не вдавалося. Разом із другою дружиною Вірою Дмитрівною (перша дружина із сином залишилась у Австрії) і донькою від першого шлюбу Ханжонков повернувся до Ялти лікуватися і писати мемуари, розмірковуючи з відстані років над життєвими колізіями свого складного і барвистого життя.

Обидві будівлі, що належали кінопродюсеру, на той час були конфісковані. Йому виділили прохідну кімнату на вулиці Севастопольській, де родина мала спати на підлозі. Олександр Олексійович працював консультантом на Ялтинській кіностудії.

У 1937 р. Ханжонков видав книгу «Перші роки російської кінематографії».

Під час війни 1941–1945 рр., коли німецькі війська окупували Крим, Ханжонкову, на знак поваги до всесвітньо відомого кінематографіста, віддали дві кімнати на Боткінській вулиці. А після звільнення Ялти в цьому побачили його зв'язок із окупантами і репресували як ворога народу. Хворого Ханжонкова, який пересувався в інвалідному візку, позбавили хлібної картки.

Напівголодне існування, хвороби прискорили смерть Олександра Олексійовича. 26 вересня 1945 р. у віці 68 років Ханжонков помер.

«Я роблю велику культурну справу», – говорив видатний кінодіяч. Але довгі роки не тільки справа, але й ім'я засновника вітчизняного кіно замовчувались. І тільки зараз після тривалого забуття буквально воскресла пам'ять про Олександра Олексійовича Ханжонкова.

На батьківщині славетного земляка, у селищі Ханжонкове, відкрито меморіальну дошку на місці, де буде встановлено пам'ятник, закладено пам'ятний камінь. У Макіївці вже стало традицією проведення кінофестивалю «Дні Ханжонкова на Батьківщині», куди з'їжджаються кінематографісти України та Росії. Тут відкрито естетичний центр, що одержав назву «Дом Ханжонкова», мета якого – духовний розвиток та розвиток творчих здібностей мешканців. Про життя і творчість великого митця видано книгу «Романтик екрана» макіївського краєзнавця М. Хапланова.

У рік 130-річчя від дня народження О. Ханжонкова бібліотекам області слід розгорнути роботу з популяризації літератури про життя та діяльність видатного митця, розвиток і сучасний стан українського та російського кіно. У масовій роботі з користувачами доцільно висвітлити такі теми: «Найважливіше з мистецтв – кіно», «Кіно від початку до сьогодні», «Батько кінематографії Олександр Ханжонков», «Олександр Ханжонков: воскреслий після забуття», «Кіно – його життя: до 130-річчя від дня народження О. Ханжонкова», «Світло немеркнучої зірки», «О. Ханжонков – козак, який випередив Голівуд».

Рекомендуємо провести вечір пам'яті О. Ханжонкова «Патріарх вітчизняного кіно», що може складатися з таких частин:

I. «Славний рід Ханжонкових» (розповідь про козачий рід Ханжонкових, участь у військових походах).

II. «Він родом з нашого краю» (фоторозповідь про місце, де народився Ханжонков).

III. «Красива й трагічна доля» (бесіда про життєвий шлях митця).

IV. «Кіно – його життя» (бесіда з елементами вікторини).

V. «Він відкривав зірки» (розповідь про зірок кіно, яких відкрив О. Ханжонков: В. Холодну, І. Мозжухіна).

Література

Александр Ханжонков: человек, которым гордимся, но о котором знаем так мало // Родина. – 2006. – 10–16 авг. – С. 13.

Александр Ханжонков: жизнь за кадром // Веч. Макеевка. – 2006. – 4 авг. – С. 23.

Кино – его жизнь // Виробник України. – 2004. – 13 серп. – С. 5.

Кино и храмы Ханжонковых // Донбасс православный. – 2004. – Авг.-сент. (№ 5). – С. 11.

Кузнецова М. Жизнь и смерть Александра Ханжонкова / М. Кузнецова // Все обо всем. – 2006. – 10–16 авг. – С. 5.

Маяковский В. Два художника / В. Маяковский // Веч. Горловка. – 2005. – 20 авг. – С. 4.

Носов Д. Василий Ханжонков – боевой сподвижник Петра Багратиона / Д. Носов // Макеев. рабочий. – 2005. – 31 окт. – С. 7.

Пархоменко М. Воскресший после забвения: Об основателе российского кинематографа, нашем земляке А. Ханжонкове рассказывает его внучка И. Орлова / М. Пархоменко // Дело и право. – 2005. – № 19–20. – С. 15.

Пархоменко М. Повернуто із забуття / М. Пархоменко // Укр. культура. – 2004. – № 9. – С. 37.

Пасічник В. Романтик екрана: [Кінопродюсер О.О. Ханжонков] / В. Пасічник // Нащадки козаків у Донбасі / Упоряд. А.З. Дідова. – Донецьк, 2005. – С. 247–251.

Пасічник В. О. Ханжонков: «Я роблю велику культурну справу»: [Кінопродюсер, засновник кінематографа в Росії О. Ханжонков] / В. Пасічник // Донеччина. – 2006. – 31 серп. – С. 3.

Таненков А. Неизвестные страницы биографии Александра Ханжонкова / А. Таненков // Азов. машиностроитель. – 2005. – 23 апр. – С. 4.

Хапланов М.В. Романтик екрана: Худож.-док. повість про заснування вітчизняного кінематографа О. Ханжонкова / М.В. Хапланов. – Донецьк: ТОВ «ВПІ «Промінь», 2007. – 392 с.

Підп. до друку 26.04.2007. Формат 60 x 84¹/16.
Папір офсетний. Друк різнографний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 0,5. Обл.-вид. арк. 0,34. Зам. 1-042607. Наклад 65 пр.

Видавниче підприємство "Східний видавничий дім"
(Державна свідоцтво № ДК 697 від 30.11.2001.)
83086, м. Донецьк, вул. Артема, 45
тел./факс (062) 338-06-97, 337-04-80